

Tarih Alanı Estetik Bir Algının Gelişmesine Katkı Sağlayabilir Mi?¹

Ahmet Şimşek*

Giriş

Eğitim, estetiği öncülleyebilir mi? Şüphesiz ki bu olabilir. Hatta estetiğe katkı sağlaması muhtemelen bilgi alanlarını bu amaçla planlaması da söz konusudur. Bu noktada hemen aklımıza resim, müzik, tasarım gibi sanat eğitimi alanları ve belki beden eğitimi gelmektedir. Peki, duygusal ve düşünsel bir inşaa süreci olan estetiği bir değer olarak sosyal alan eğitiminde desteklememiz mümkün müdür? Bu alanlardan biri olarak tarih eğitimi, estetik algının geliştirilmesi için imkân/lar sunabilir mi? Bu sorulara cevap vermeden önce sanırım önce estetik ve tarih kavramlarının içeriklerinin keşif-keşifmediğine bakmak sağlıklı bir başlangıç olacaktır.

Pek çok çalışmamızda da vurguladığımız gibi² “tarih”, geçmişte gerçekleşmiş olaylar, yaşamış kişiler, ortaya çıkmış durumlar, etkilenmiş nesnelere bizim için anlamlı olduğuna inandıklarımızı seçerek, belli bir metodolojik yaklaşımla “şimdiki” zamanda yeniden inşa etme sürecidir. Bu süreç sonunda elde edilene ise tarihsel bilgi denmiştir. Estetik ise “güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe koludur. Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin ku-

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, ahmetsimsek@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-3591-8180 DOI: 10.37879/9789751749994.2022.15

1 Makalenin olgunlaşması için verdikleri değerli katkılarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Fatih Yazıcı'ya teşekkür ederim.

2 Bk. Mustafa Safran ve Ahmet Şimşek, “Tarihyazımında Bir Sorun: Tarih ve Zaman”, *Tarih'in Peşinde*, 1/1 (2009); Mustafa Safran ve Ahmet Şimşek, “Anlatı Bağlamında Tarihyazımının Sorunları”, *Bilgi*, S. 59 (2011), s. 203-234; Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek (ed.), *Türkiye'de Tarihyazımı*, Yeditepe Yay., İstanbul 2011; Ahmet Şimşek (ed.), *Tarih Nasıl Yazılır?*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011; Ahmet Şimşek, “Geçmişin Nesnesini Arayan Bilim Arkeoloji: Türkiye'de Tarih Öğretimindeki Durumu”, *Turkish Studies*, 6/2 (2011), s. 919, 934.

ramsal bilimdir”.³ Bu iki tanımdan sonra şu sorulabilir: Tarih ile estetik kavramları arasında bir ilişki kurulabilir mi? Ya da varolan ilişki tarih eğitiminin estetik algının geliştirilmesine nasıl bir katkı sunabilir?

Makalemizi estetik değerinin tarih ve eğitimiyle ilgili üç ana unsuruyla aralarındaki ilişkiyi tartışmak üzerinden inşa etmeye çalıştık. Bunlardan ilki tarihin kavramsal olarak estetikle ilgisi, ikincisi tarihsel bilgi üretim sürecinin estetik kavramıyla ilişkisi, üçüncüsü de tarih öğretiminde materyal olarak kullanılması mümkün estetik unsurların estetik algı gelişimine katkısıdır.

Tarih Yazıcılığı ve Estetik

Malumdur ki geçmişin gerçekliğini ele alma iddiasındaki tarih disiplini, bugüne kadar pek çok farklı yaklaşımla yazıla gelmiştir. Tarihsel gerçekliğin daha anlamlı nasıl aktarılabilceği ve dolayısıyla daha iyi nasıl yazılabileceği arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan bu yaklaşımlar, kaçınılmaz olarak cari oldukları dönemlerin ruhundan etkilenmişlerdir. Bu sebepten yazılan her tarih, kaçınılmaz olarak yazıldığı dönemin zihniyetinin belirlediği ya da etkilediği tarih olarak kalacaktır.

İnsanın gerçeği bilme isteği ve buna yönelik girişimleri çok eski dönemlerden beri çeşitli biçimlerde ortaya çıkmışsa da günümüz bilme eğiliminin temelini oluşturan tarzın başlangıcı olarak kırılmanın Avrupa’daki Rönesans’la gerçekleştiği söylenebilir. Rönesans’la birlikte gelişen felsefi alanda insan merkezli etkinlikler (hümanizm) ve sonrasında oluşan Aydınlanma felsefesi, gerçeği ifade etmenin kusursuz yollarını bulma çabalarını tetiklemiştir. Bu çerçevede Descartes’ın, “matematiği gerçeğin kusursuz olarak anlatma ve aktarma yolu olarak tanımlayışı”nın yaygın kabulü uzun süre etkisini gösterse de Vico’nun *Yeni Bilim* çalışmasıyla eleştirilmiştir. Vico, Descartes’ın inşa ettiği mekanik bir yaklaşım yerine organik bir yaklaşımı ön plana almıştır. O, matematiksel bilginin gerçekliğini yalanlamamış, ama başka hiçbir bilgi türünün olanaklı olmadığını öngören Kartezyen bilgi kuramını yalanlamıştır.⁴ Buna karşın Kartezyen bilim bakışı 19. yüzyılda özellikle fizik alanında gerçekleştirdiği başarılı çalışmalar ve sağladığı ilerleme sonucunda Comte’un sosyoloji özelinde sistemleştirme ve bilimleştirme çalışmalarıyla başka bir kapıyı aralamıştır. Comte’un biçimlendirdiği ve iddia ettiği gibi tarihçiler dikkatlerini münferit vakalardan kendilerini tasvir ettik-

3 TDK Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü Online: <http://www.tdk.gov.tr>. 27.08.2016 tarihinde alınmıştır.

4 R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yay., 2. Baskı, Ankara 1996, s. 98.

leri ilkelere çevirmeleri durumunda yani “sırf hadise eşelemekten ibaret işi bırakıp tarihin yasaları ya da tecrübelerini formüle etmeye koyuldukları takdirde” söz konusu ilerlemenin mümkün olduğu, tarihin de böylece bilimsel düzeye ulaşabileceğine ilişkin görüşe ulaşmışlardır.⁵ Ancak Kartezyen felsefenin paralelinde Vico’nun açtığı bilme yolunu genişleten Herder, Croce ve Dilthey gibi düşünürler, pozitivizm eleştirisi üzerinden tüm sosyal bilimciler kadar tarih alanındaki çalışmaları da etkilemişlerdir.⁶ İşte Herder, Croce ve Dilthey’in açtığı alternatif bilme yolu, estetik gibi konuları bir imkân olarak tartışmıştır.

Batı tarihyazımı anlamında tarihin Herodotos ile başladığı kabul edilirse, o ve sonrasında tarih yazanların hepsinin de eserlerinin beğeni düzeyini arttırabilmek için kuşkusuz hoş giden söyleyiş tarzlarını benimsedikleri söylenebilir. Bu bağlamda bir anlatı olarak tarihi, zaten insanlara kolay anlaşılır bir biçimde sunmak yanında hoş ifade ve sözcüklerle onların ilgisini çekme, bazen de şiirsel bir tarzla işlemeyi tercih ettiklerini görebiliriz.⁷ Geleneksel tarih anlayışı içinde, “ne söyledikleri” kadar “nasıl söyledikleri”ni de önemseyen tarihçilerin metinlerinin kendi içinde kaçınılmaz bir estetik düzen içerdiğini tahmin etmek zor değildir. Ancak geçmişten bugüne tarih yazıcılığının estetikle ilişkisinin en yüksek tarzı şüphesiz ki 19. yüzyıl romantizmiyle ilişkili ortaya çıkmıştır. Özellikle Alman felsefe geleneği içinde yoğun varlık gösteren, Herder ve sonrasında, Kant, Schiller, Fichte ve İtalyan Croce çizgisinde süregelmiş felsefe ve düşüncedeki Romantizm, pek çok önemli mesele gibi estetik konusunu da kendi perspektifinden değerlendirmiştir. Alman romantik felsefi bakışın özellikle Schiller ve Fichte’nin eserlerinde öne çıkan eğitimle ilgili görüşlerinin estetik eğitimi konusunu da başlı başına işlediği görülmüştür. Bunun doğrudan tarih yazıcılığı alanına yansımalarının ise İtalyan Croce ile olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Croce’nin tarih ve estetiğin felsefesini birlikte yaptığı, Burckhardt’ın ise meşhur eseriyle örneğini sunduğu bilinir. Böylece ortaya çıkan estetik tarihçilerinin konuya bakışını incelemek fikir verecektir.

5 W. H. Walsh, *Tarih Felsefesine Giriş*, Hece Yay., Ankara 2006, s. 52.

6 Elbette tarihçiler arasında, Ranke’nin “Tarihte her dönem ve her olay kendine özgüdür ve biriciktir” görüşü çok daha ağırlıklı olmuştur. Buna göre tarih doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanıp, genel yasalara ulaşamaz. Ancak buna karşın Comte’un tarih bakış açısını benimseyen tarihçilerin sayısı oldukça sınırlı olsa da hemen belirtmek gerekir ki ortaya koyduğu olgusal yaklaşım modern tarihçiliği etkilemiştir.

7 Safran ve Şimşek, agm., 2011.

Estetik tarihçilerine göre tarih olaylarını, düşün akımlarını ve kültür görüntülerini değerlendirmenin başlıca ölçüsü, bunların bir insan üzerinde bıraktıkları izlenimlerdir. Ancak bunlar Romantiklerden daha gerçekçi bir biçimde, “güzel olan bir şeyin, bir inancın sırf güzel olduğu için mutlaka doğru olması gerektiği” şeklinde bir sonuç çıkarmaktan sakınmışlar, güzelliğin, çoğu kez, temel öğeden fedakârlık yapmak pahasına elde edilebileceğine inanmışlardır. Yani, güzel olan bir şeyin, tarih ve siyasal önem bakımından arka plânda kalabileceğini düşünmüşlerdir. Böylece estetik akıma bağlı tarihçiler, tarih konuları karşısında daha serbest ve herhangi bir bilimsel iddiaları olmaksızın davranabilmiş, günün sorunları ile geçmişin olayları arasında birtakım ilişkiler aramışlardır. Kısacası sadece keyif aldıkları için tarihi konularla uğraşmış ve bu sebeple, alışıldık tarihçiliğin önemsiz sayarak üzerinde durmadığı, karmaşık problemleri ele almayı ilginç bulmuşlardır.⁸ Tarihin estetik bir bakışla yazılması gerektiği fikri dönemin kültür tarihçilerinden Jacob Burckhardt tarafından yazılan meşhur eseri “İtalya’da Rönesans Kültürü”nün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kitap, alışıldık bir tarih eserinden farklıdır. İtalya’da Rönesans Kültürü’nde Orta Çağın yaşama gücünün devamı ve etkileri yerine sadece yeni kültürün kendisi üzerinde durulmuştur. İtalyanlar, ilk modern halk olarak gösterilmiş ve bunların çeşitli bağlarını silkip atarak Yeniçağın bireyciliğine nasıl kavuştukları tasvir olunmuştur. Modern kültürün, değerli bir unsuru olan özgürlüğün, bu bireyselliğin sonunda ortaya çıktığı anlatılmıştır. Böylece Burckhardt, Rönesans dünyası ve insanını keşfetmiştir.⁹

Tarihyazım Süreci ve Estetik

Tarihle estetik arasındaki ikinci ilişki tarzı tarihsel bilginin üretim sürecine ilişkindir. Tarihçiler olarak geçmişin gerçekliğini çeşitli kanıtlar üzerinden bir anlamda yeniden inşa etmeye çalışırız. Bu süreç yaygın kabul gördüğü biçimde 5 T (tarama, tasnif, tahlil, tenkit, terkip) ile ya da sanıldığı gibi birkaç cümle ile geçiştirilemeyecek kadar derin ve içseldir. Tarama yoluyla kanıtların bulunması, önce kaba bir eleştiriye tabi tutulması, bunların okunarak bir tür problematiğe yönelik veriler elde edilmesi, bu verilerin yeni bir göz ile analize ve daha derin bir eleştiriye tabi tutulması, problematiğimize katkı sağlayacak verinin sınıflanması, sıraya koyulması ve yazma sürecine başlanması...

8 Bekir Sıtkı Baykal, Önsöz, *İtalya’da Rönesans Kültürü içinde*, MEB Yay., Ankara 1974, s. VII-VIII.

9 *Age.*, s. XII.

Yazmaya başlamak aslında sanıldığı gibi sadece var olan cümleleri birbirine eklemek değildir. Yani bazılarının iddia ettiği gibi “belgelerin konuşması” ya da “konuşturulması” da söz konusu değildir. Problematikğin içeriğinde düşünerek eldeki kaynak/lardan anlam üretmek önce “anlatı”yı planlamak, sonra tahayyül etmek, sonra yazmaktır. Çünkü “tarihsel düşünüş, mantiki yoldan sonuca varan bir şey değildir. Sonuçlarına, genel kavramları özel durumlara darp ederek ulaşamaz. Aksine bir anlamda sezgiseldir”.¹⁰

Tarihçi, “arkeolog örneğinde olduğu gibi bir iskân mahalli veya kampın kalıntıları keşfedilince bu mahale filen yerleşildiğinde ortaya çıkmış olması muhtemel fiziki görünüşü yeniden inşa etme işiyle yetinmemelidir. Aksine bunun ötesinde yeniden kurduğu fiziki görünüşü orada yaşamış veya savaşmış insanların düşünce ve tecrübelerine ışık tutacak kanıt olarak kullanma eğiliminde olduğu gibi bir bakışa sahip olmalıdır”.¹¹ Benzer bir karşılaştırmayı Croce yapar. Onunkisi tarihçi-sanatçı ilişkisine yöneliktir, buna göre “sanat sezgiseldir. Sanatçı bu teklifi görür ve tasarlar. Seyircisi onda tasarladığı şeyi görür. Öyleyse sanat coşkuların etkinliği değil, bir bilme etkinliğidir, bu da tekilin bilgisidir. Bilim ise tersine genelin bilgisidir, işi genel kavramlar oluşturmak ve aralarındaki ilişkileri çözmektir. Şimdi tarih bütünüyle somut tekil olgularla ilgilidir. Tarihinse tek bir görevi vardır, olguları anlatmak. Bu olguların nedenlerini aramak denen şey yalnızca olgulara daha yakından bakmak ve aralarındaki tek tek ilişkileri kavramaktır. Bu yüzden tarih de sanat gibi tekilin sezgisi ve tasarımını çalışır”.¹² Ve devam eder Collingwood: “Hiçbir tarihçi, en kötüsü bile, yalnızca kaynaklarda gördüğünü kopya etmez, kendinden bir şeyler aktarmasa bile (bu gerçekte hiçbir zaman olanaklı değildir), her zaman o ya da bu nedenle kendi yapıtı için gerekli olmadığını ya da kullanmayacağına karar verdiği şeyleri atlar. Dolayısıyla eserine girenin sorumlusu kaynak değil tarihçinin kendisidir.”¹³

Tarihyazım sürecinin önemli bir diğer aşaması ise eldeki verilerden hareketle konu olan döneme ilişkin bir iç düşünümdür. Bu da ayrı bir süreçtir. İç düşünüm süreci, tarihçinin analiz edip ve eleştiriye tâbi tuttuğu veriyi kurgulayarak geçmişten yeniden inşa etme çabasını içerir. Bu inşa edişin tarihçinin tahayyül becerisiyle doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Kişi çalıştığı konunun geçtiği dönemle kuracağı bir tarihsel empati ve birlikte gerçekleştireceği imgelem süreciyle, eserinin başarısını da belirlemiş olacaktır. Çalışma sürecinde

10 Walsh, *age.*, s. 50.

11 *Age.*, s. 65-66.

12 Collingwood, *age.*, s. 232-233.

13 *Age.*, s. 280-281.

başkalarını anlamaya yönelik duygudaşlık geliştirmemiz geçmişteki insanların düşünce ve tecrübelerini anlama konusunda yardım sağlar. Burada kavrayışımız vasıtasız ve sezgisel görünür. Bu tür bir idrak, başarılı bir tarihçinin özellikler listesinin üst sıralarında yer almasıyla mümkündür.¹⁴

Tarihçinin burada gerçekleştirdiği imgelem ve tahayyül süreci aslında doğrudan sanatın da kullandığı unsurlardır. Sanat eserindeki estetik bir değer içsel sürecinin bu tarz imgeleme ve tahayyül süreçlerini kapsadığını söylemek abartılı olmaz. Hatta sanatı “estetik etkinlik” olarak tanımlayan Collingwood, estetik etkinliği ise “imgelem” olarak ifade eder.¹⁵ Bu sebepten tarihsel bilginin üretimi ile estetik bir algının inşası arasında bu gibi bir benzerlik ve ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması adına bir tarihçi ile bir romancının yazma süreçlerinin karşılaştırılması ve benzer bir sürecin işlediğinin fark edilmesi yeterli olacaktır.¹⁶

Tarih Eğitimi ve Estetik

Görülmektedir ki tarih yazıcılığı ve tarihyazım süreci, estetik bir algının gelişmesinde tarih eğitimine iki yönde kaynaklık etmektedir. Tarihyazımında geleneksel dönemden, metinselliğin ön plana çıktığı postmodern döneme kadar, tarihçinin tarihsel bir metin inşa etme süreci, içerisinde estetik bir kaygı taşıdığı açıktır. Çağdaş tarih öğretim anlayışında “küçük birer tarihçi” kabul edilen öğrenciden, uygulanan tarih öğretim yöntemleri ile tarihçinin, tarih yazma sürecini deneyimlemesi amaçlanır. Uygulanan yöntem ve etkinlikler sonucunda öğrencinin oluşturduğu tarihsel metinlerde de edebi bir estetik kaygısının olması gerekir. Bu durum, estetik algının gelişmesi anlamında tarihyazımının, tarih eğitimine sağladığı yönetime ilişkin katkıdır. İkinci katkı ise içerik yönündedir.

Tarihçilerin estetik değere sahip eserlerden bir tarih verisi (kaynak) olarak yararlanma çalışmalarının 18. yüzyıldan itibaren kendisini gösterdiği bilinmektedir. Buna göre estetik değeri ne olursa olsun herhangi bir imge tarihsel kanıt olarak kullanılabilir. Haritalar, bezemeli tabaklar, adak imgeleri, taş bebekler, erken dönem Çin İmparatorlarının mezarlarına gömülen pişmiş toprak askerlerin hepsinin tarih araştırmacılarına söyleyecek sözleri vardır.¹⁷ Bununla birlikte Alman tarihçi Ranke'nin tarihsel kaynakları arşiv

14 Walsh, *age.*, s. 51.

15 Metin Bal, “Sanat Felsefesine Bir Giriş Olarak Collingwood’un Kısaca Sanat Felsefesi Yapıtı”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5/1 (2012), s. 35.

16 Safran ve Şimşek, agm., 2011.

17 Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, Kitap Yay.,

belgelerine indirgeyen anlayışının eleştirildiği postmodern tarih yaklaşımlarıyla birlikte, tarihsel kanıtların/kaynakların kapsamı (sanatsal öğeler de dâhil) insanın ürettiği her imgeyi içine alacak biçimde genişlemiştir. Burada tarih derslerinde estetik algının geliştirilmesine ilişkin beklentinin tarih(yazımı)in eğitime sağladığı içerik yönüyle olduğu açıktır. Yani tarih derslerinde, tarih kavramının en geniş anlamıyla ele alındığı bir planlama yaparak, estetik algının gelişimine katkı sağlanması mümkün görünmektedir. Bunun için öncelikle tarihsel içeriğin siyasi-askeri ya da ekonomik temelli baskın perspektiften kurtarılarak geçmişte yaşamış insanların yaşam zenginliklerini temsil edecek kadar çok daha geniş bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Buna bir çalışmamızda “bütünselci (holistik) tarih yaklaşımı” demiştik.¹⁸ Bu yaklaşım ile yaşamın bir bütün olduğu gerçeğinden hareketle tarihin de öğretimsel içeriğinin inşa edilecek büyük temalar çerçevesinde siyasi-sosyal-ekonomik-kültürel vs. tüm boyutlarıyla işlenmesinin sağlanması durumunda tarihsel kalıntı ve bilgide estetik olgusuna dikkat çekilebileceği söylenebilir. Burada tarih, geleneksel yaklaşımda olduğu gibi salt siyasal olaylar yığını olarak görülemez; olayların geçtiği sosyo-kültürel bağlamlar dikkate alınarak kültür tarihine yönelebilir: Tarihsel şiirler, müzikler, mimari yapılar vs. tarih derslerine dahil edilmesiyle amaca ulaşılabilir.

Schiller’in deyişiyle “Güzel bir müzikten heyecanla, güzel bir şiirden hayallerle, güzel bir resim ya da yapı örneğinden de uyanık düşüncelerle ayrılabiliriz.”¹⁹ Böylesine yeni bir bakışla inşa edilen tarih içeriğinde yer verilen çeşitli “anıtlar/yapılar” (mimari), “şiir”, “roman” (edebiyat) ve “müzik”, ders sürecine dâhil olacaktır. Örneğin Osmanlı klasik döneminin konu edildiği bir tarih dersinde belli bir zaman diliminde İstanbul (Dersaadet-Başkent) özelinde siyasal gelişmelerin, ekonomik, toplumsal ve kültürel sonuçları semt semt işlenebilir. Bu içerikte konu bağlamında üretilmiş anıt yapı (mimari), şarkı (müzik), şiir (edebiyat) katılarak hem tarih hem de sanat iç içe işlenebilir.²⁰ Bunun için müze gezileri çok daha planlı biçimde yer bulabilir. Zira müze ve tarihsel mimari yapılar, tarih bilgisi yanında estetik değerleri de barındırırlar. Sanal Müze gezileri olarak 360 derece programları bunun için oldukça verimli sonuçlar doğurabilecek materyaller sağlayabilir.²¹ Bu

İstanbul 2003, s. 16.

18 Ahmet Şimşek, “Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşımına Bir Bakış Denemesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5/2 (2008).

19 J. C. F. Schiller, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, çev. M. Özgü, MEB Yay., İstanbul 1990, s. 108.

20 Örnek materyal için bakınız: <http://www.youtube.com/watch?v=3rb9zDQII-Y>

21 Örnek materyal için bakınız: <http://www.3dmekanlar.com/tr/ayasofya-1.html>

bağlamda R. Barthes'ın "gerçeklik etkisi" olarak tanımladığı olguya güçlü bir katkı imkânı tarihsel şehirlerin eski fotoğraflarının bir büyük duvarı kaplayacak kadar büyütüldüklerinde, izleyicinin fotoğrafın içine girerek sokakta dolaşmış izlemine uyandırdığı çalışmalar (Burke, 2003: 22) pekâlâ mümkündür. Panaroma müzeleri (örneğin 1453 Topkapı Panaroma Müzesi) bu bahsedilen etkiyi artırıcı imkânlar yaratabilir.²²

Bir diğer estetik duyarlılığı geliştirici unsur tarihsel filmlerdir. Bunlardan estetik tarzının baskın olduğunu düşündüklerimizden seçerek sınıf ortamında gösteri düzenlememiz dönemin konuşma, kılık kıyafet, edebiyat, tarihsel yapılar ve müzik konusunda öğrenci de estetiksel bir farkındalık yaratabilecektir. Osmanlı klasik döneminde Anadolu'daki isyanları konu alan ve minyatür sanatı üzerine yoğunlaşan "Cenneti Beklerken" adlı sinema filmi, Osmanlı zamanına ilişkin kılık kıyafet, mekân ve yapılar kadar sanatı ve estetiğini çeşitli vesileler ile başarılı biçimde işlemiştir.²³

Ders dışı tarih eğitimi açısından önemli bulduğumuz tarihsel romanların durumu da estetik bir algının gelişmesine katkı sağlayıcıdır. Bilindiği gibi tarihsel roman, yazarın yakın ya da uzak geçmişte gerçekleşmiş bir öyküyü anlatmakla kalmayıp, bir yandan da o dönemde yaşamış insanların yaşam tarzlarını ve zihniyetlerini canlandırmaya ve tarif etmeye çalıştığı bir edebiyat türüdür.²⁴ Tarihsel romanlar aracılığıyla hem tarihsel gerçeğin daha insani vasıflarla sunulmasını hem de başarılı kurgu ve tasvirlerle okuyucunun zihninde estetik bir algının oluşmasını sağlamak mümkün olabilecektir.²⁵

Tarihsel bir duyuyu yansıtan şiirler de estetik algının gelişmesinde büyük rol oynayabilir. Tarihi bir sezgi biçiminde ele alan ve şiirlerine bu şekilde yansıtan Yahya Kemal Beyatlı'nın pek çok şiiri sanki geçmişte yaşanmış bir tarihsel olayın sinematografik yansımasını içerir. Örneğin Onun meşhur Akıncılar şiiri böyledir. Okunduğunda sanki o savaşın içindeymişsiniz gibi bir duyguya kapılırsınız.²⁶

22 Örnek materyal için bakınız: <http://www.3dmekanlar.com/tr/panorama-1453.html>

23 Örnek materyal için bakınız: <http://www.youtube.com/watch?v=1NkxL12qfNs>

24 Burke, *age.*, s. 177.

25 Örneğin Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* adlı romanı bu bağlamda oldukça başarıldır.

26 "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik

Haykırdı, ak tolgalı beylerbeyi "İlerle!"

Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kabilelerle

Şimşek gibi atıldık bir semte yedi koldan

Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan

Burada disiplinler arası bir yaklaşımla öğretimi planlamanın öğrencilerde estetik değerin geliştirilmesindeki önemine yeniden vurgu yapmak gerekir. Zira bahsettiğimiz gibi resim, müzik edebiyat gibi estetik alanlarıyla tarih alanı arasında disiplinlerarası yaklaşımların geliştirilmesi hem tarih derslerini tekdüzelikten çıkaracak hem de sanatın tılsımlı çekiciliğini tarihe taşıyabilecektir. Unutmamak gerekir ki estetik alanlarının hepsinin zaten bir tarih boyutu vardır. Örneğin resim (veya edebiyat, müzik vs.) dersi öğretmeni ile tarih dersi öğretmenin çalışma alanları arasında kurulacakları disiplinlerarası bir ilişki estetik eğitimi açısından verimli sonuçlar doğurabilecektir.

Sonuç

Buraya kadar görüldüğü üzere tarih dersleriyle estetik algının geliştirilmesine katkı sağlamak mümkün görünmesine rağmen mevcut tarih ders program ve kitapları bunu desteklemekte midir?

Şüphesiz ki tarih öğretiminde estetik bir algının geliştirilmesini işleyebilmek için öğretim programının ve ders kitaplarının da bunu desteklemesi beklenir. Bugün Türkiye'deki tarih derslerini belirleyen öğretim programına bakıldığında öğretim programının girişinde yer alan "Tarih Dersi Genel Amaçları"ndan 14.sünde bunu görmek mümkündür. Zira bu madde "Kültür ve uygarlığın somut olan ya da olmayan mirası üzerinde tarih araştırmaları yaparak çalışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmak" şeklinde yer almıştır.²⁷ Ancak bu estetik değer/ler tam olarak nedir, ne olabilir ve nasıl uygulanabilir gibi sorular tarih öğretmenlerinin anlayabileceği biçimde cevaplanmamıştır. Kısacası belirsiz bırakılmıştır.

Üniteler bazında yaptığımız bir incelemede ise sadece Tarih 9 öğretim programının 3. ünitesinde (İlk Türk Devletleri) yer alan 7. kazanımda geçen "Uygur Devleti'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını açıklamak"ın açıklamalarında estetikle ilişkili bir ibare görülmüştür. Burada "Dönemin eserlerinden yararlanılarak Uygurların bilim, kültür, sanat ve estetik

Bir gün yine doludizgin atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla
Cennette bu gün gülleri açmış görürüz de
Hâlâ o kızıl hâtra gütmez gözümüzde.."

27 Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı, MEB, Ankara 2007, s. 4. İnceleme sürecinde şu program ve ders kitapları da taranmıştır: Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Programı, MEB, Ankara 2008; *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı*, MEB, Ankara 2012; *Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı*, MEB, Ankara 2012; Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı, MEB, Ankara 2007, s. 4.

anlayışına örnekler verilmesi” şeklinde yapılması istenmiştir.²⁸ Bunun dışında programın hiçbir yerinde (ne kazanım ne de açıklamalarda) estetik bir algı kazandırma girişimi görülmemiştir.

Türkiye’deki tarih derslerinin doğrudan etkileyeni olarak ders kitaplarındaki durum daha farklı değildir. Mevcut tarih ders kitaplarının gerek öğretimsel planlamasında gerekse dizaynında (düzen ve mizanpajında) estetiksel açıdan çok büyük eksiklikler ve hatalar olduğu görülmüştür. Bu sebepten tarih ders kitaplarını bu anlamıyla yeniden düzenlemek gerekmektedir. Örneğin Orta Çağda Avrupa’yı işleyeceksek, belli bir dönemdeki siyasal olayları ve kültür tarihiyle bir arada ele almak, bunları görsellerle süslemek ve hatta estetik algıyı görmek için sanat eserlerinin fotoğraflarıyla, şiir ve edebi değeri olan sanat örneklerini kullanmak iyi sonuç verecektir. Bu yaklaşım zamanın ve mekânın bütüncül olarak kavranmasına katkı sağladığı gibi, dönemin estetik beğenisinin anlaşılmasını da sağlayabilir. Orta Çağda resim, müzik, mimarinin bu açıdan görülmesi, öğrencinin estetik duyarlılığının artmasına ve yaratıcı bir estetik duyarlılık geliştirmesine yol açacaktır. Bir sınırlılık olarak söylenebilecek durum, imgelerin gerek tarihyazımında gerekse tarih eğitiminde bir kaynak olarak kullanılmasının onların “çağın ruhunu” ifade ettikleri varsayımının getirdiği tektipleştirici ve heterojen olmasına rağmen sanki homojen bir kültürel ya da sanatsal durum söz konusuymuş gibi bir yanılgıya yol açmasıdır. Bu konuda bir örnek imgelerden yararlanarak tarih çalışmaları yürüten Huizinga’nın Geç Orta Çağ Flaman ülkesinde hastalıklı ya da dehşetli bir sağduyu olduğu sonucuna varmasının eleştirilmesi sayılabilir.²⁹ Yine imgelerin sunduğu gerçekliğin çok dikkatli tespit edilmesi gerektiğidir. Özellikle toplumsal tarihçilerin imgelerin mizahi tonlamalarının bilincinde olmak yanında idealleştirme olasılığını da gözden kaçırmamalarının gerektiği söylenebilir.³⁰ İmgelerin tanıklığına başvurmak isteyen birinin bu tasvirlerin büyük bir bölümünün tıpkı metinlerde ya da görselde olduğu gibi bir amaçla yapılmamış olabileceğini aklından çıkarmamalıdır. Çünkü imgeler, çoğu zaman toplumun kültürel yapılandırılmasına kendilerine düşen rolü oynamışlardır. Bu nedenle imgeler geçmişin toplumsal düzenlemelerine ve her şeyden önce görüş ve düşünme biçimlerine tanıklık ederler.³¹

Değerli felsefeci Hasan Aydın’ın değerlendirmesiyle “bizim tarih kitaplarına bakınca insan, sadece siyasal bir varlıktır, oysa insan çok boyutludur;

28 *Age.*, s. 23.

29 Burke, *age.*, s. 45.

30 *Age.*, s. 130.

31 *Age.*, s. 210.

inanır, bilir, üzülür, sevinir; kurgular, eylemler, yaratır, biçimler... İşte insana bütüncül bakan bir tarih, özellikle insanın yaratıcılığının ve bu yaratıcılıktaki estetik serüvenin tarihi gelişimini görür ve tarihsel estetik bir perspektif geliştirir.” Böylece Schiller’in, makalenin girişinde yer verdiğimiz tespitinde olduğu gibi birey, estetik aracılığıyla modernizm ve sanayi toplumunun kendisi üzerinde yarattığı tahribatı aşmanın yollarını bulur.

KAYNAKLAR

Bal, Metin, “Sanat Felsefesine Bir Giriş Olarak Collingwood’un Kısaca Sanat Felsefesi Yapıtı”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5/1 (2012), s. 31-54.

Baykal, Bekir Sıtkı, Önsöz, *İtalya’da Rönesans Kültürü içinde*, MEB Yay., Ankara 1974.

Burke, Peter, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanımları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2003.

Collingwood R. G., *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yay., 2. Baskı, Ankara 1996.

Engin, Vahdettin, Şimşek, Ahmet (ed.), *Türkiye’de Tarihyazımı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı, MEB, Ankara 2007.

Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Programı, MEB, Ankara 2008.

Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı, MEB, Ankara 2012.

Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı, MEB, Ankara 2012.

Safran, Mustafa, Şimşek, Ahmet, “Tarihyazımında Bir Sorun: Tarih ve Zaman”, *Tarihin Peşinde*, 1/1 (2009).

Safran, Mustafa, Şimşek, Ahmet, “Anlatı Bağlamında Tarihyazımının Sorunları”, *bilig*, S. 59 (2011), s. 203-234.

Schiller, J.C.F., *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, çev. M. Özgü, MEB Yay., İstanbul 1990.

Şimşek, Ahmet, “Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşımına Bir Bakış Denemesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5/2 2008.

Şimşek, Ahmet, “Geçmişin Nesnesini Arayan Bilim Arkeoloji: Türkiye’de Tarih Öğretimindeki Durumu”, *Turkish Studies*, 6/2 (2011), s. 919/934.

Şimşek, Ahmet (ed.), *Tarih Nasıl Yazılır?*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011.

Walsh, W.H., *Tarih Felsefesine Giriş*, Hece Yay., Ankara 2006.

TDK *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü* Online: <http://www.tdk.gov.tr>. 27.11.2014 tarihinde alınmıştır.